

Rafał Mazur

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: 0000-0002-5417-807X

Alternatywne metody pracy z tekstem i lekturą w ramach edukacji polonistycznej oraz lekcji języka polskiego

Alternative methods of working with text and school reading during Polish language education and Polish language lessons

Streszczenie

Dotychczasowy sposób omawiania lektur na lekcjach języka polskiego i edukacji polonistycznej zamiast wzbudzać ciekawość i zachęcać do czytania, prowadzi do odrzucenia książek. Przyczyn takiego stanu rzeczy może być wiele: od marginalizowania problematyki utworu i psychologizmu postaci, z którymi młodzi czytelnicy mogą się utożsamić, poprzez przeładowanie listy lektur i tak pełnej nieatrakcyjnych dla dzieci i młodzieży pozycji, na nudnych i sztamkowych lekcjach kończąc. Wykorzystanie takich metod pracy lub jej elementów jak bajkoterapia może pomóc młodym czytelnikom nie tylko lepiej odczytać przesłania dzieła, ale również zrozumieć motywację działań bohaterów, a tym samym sprawić, że czytelnik i postacie z lektur staną się sobie bliżsi. Skupienie się na problematyce i psychologizmie postaci dzięki alternatywnym metodom nauczania wydaje się właściwym sposobem na zachęcenie uczniów do czytania książek omawianych w szkole.

Słowa kluczowe: metody nauczania, język polski, edukacja polonistyczna, bajkoterapia, lektury, podstawa programowa, dyskusja

Abstract

Current way of discussing literature in Polish language and Polish studies classes, instead of sparking curiosity and encouraging reading, often leads to a rejection of books. There can be various reasons for such a state of affairs: from marginalizing the issues of the work and the psychologizing of characters with whom young readers can identify, to overloading the reading list with unattractive positions for children and youth, and ending with boring and clichéd lessons. Utilizing methods like fairy tale therapy or elements thereof can help young readers not only better interpret the messages of the work but also understand the motivations of the characters, making the reader and the characters from the readings closer to each other. Focusing on the issues and psychologizing of characters through alternative teaching methods seems to be a proper way to encourage students to read books discussed in school.

Keywords: teaching methods, Polish language, Polish studies education, fairy tale therapy, readings, curriculum, discussion

Wstęp

„Jednym z zadań, które stoją przed szkołą, jest kształcenie umiejętności czytania i poprawnego posługiwania się językiem polskim w mowie i piśmie. W opanowaniu tych umiejętności pomóc ma literatura, która rozbudzi w dziecku ciekawość poznawczą i wprowadzi je w świat wartości. Realizacji tych zadań służy zaktualizowana lista lektur przeznaczona do wspólnego i indywidualnego czytania. Wprowadzone zmiany mają służyć wspieraniu rozwoju dziecka, pomagać mu odkryć własne możliwości i zrozumieć otaczającą rzeczywistość. Zaproponowane utwory literackie mają na celu rozbudzenie w uczniach zamiłowania do czytania oraz przygotowanie ich do umiejętnego i krytycznego obcowania z dziełem literackim na kolejnych etapach edukacyjnych”¹.

Trudno nie zgodzić się z przywołanymi słowami, które zostały umieszczone we wstępie *Znowelizowanej listy lektur w podstawie programowej języka polskiego*. Jednakże praktyka pokazuje, że powyższe założenia realizowane są w głównej mierze tylko w formie sprawozdań lub ewaluacji. W większości lekcje języka polskiego poświęcone lekturom wyglądają zupełnie inaczej i mają niewiele wspólnego z powolnym odkrywaniem otaczającej dziecko rzeczywistości. Oczywiście przyczyn takiego stanu rzeczy jest bardzo wiele, począwszy od przeładowanej podstawy programowej, na koncentracji wokół sprawdzania i egzaminowania kończąc. Nie pomagają również przeciążeni uczniowie, nieaktualna lista lektur, przemęczeni i wypaleni nauczyciele czy też utarte od wielu lat schematy omawiania książek. Nic zatem dziwnego, że uczniowie niechętnie sięgają po lektury szkolne.

Przyczyny awersji uczniowskiej do czytania lektur

Małgorzata Iwanowicz zauważyła: „Przyczyny uczniowskiej awersji do lektur są złożone: częściowo tkwią w samej lekturze, lecz w znacznym stopniu poza nią – w szkolnym procesie nauczania oraz w środowisku domowym i rówieśniczym [...] Pomiędzy poszczególnymi ogniwami w relacji: tekst – uczeń zachodzi ścisła zależność i jeśli tekst (we wszystkich swych warstwach) znacznie odbiega od dominujących wartości w uczniowskim świecie pozaszkolnym, istnieje duże prawdopodobieństwo odrzucenia go”².

Choć wnioski zawarte w artykule Iwanowicz pochodzą z roku 2006, wydają się ciągle aktualne. Główne problemy w realizacji założeń podstawy programowej dotyczącej lektur związane są nie tylko z nieaktualnym, narzuconym przez dokumenty

¹ *Znowelizowana lista lektur w podstawie programowej języka polskiego z komentarzem. Szkoła podstawowa*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2021, s. 4.

² M. Iwanowicz, *Uczniowska awersja do lektur szkolnych jako problem dydaktyczny i wychowawczy*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2006, nr 8, s. 557–558.

ministerialne czy też nauczycieli zbiorem książek, lecz również w dużej mierze ze sposobem ich omawiania w trakcie zajęć edukacji polonistycznej lub lekcji języka polskiego. Oczywiście wszystkie wymienione powyżej przyczyny są ze sobą niejako powiązane. Nauczyciele, zobligowani przez dokumenty odgórne, zmuszeni są do omawiania utworów, z którymi współcześni uczniowie nie potrafią nawiązać bezpośredniej relacji. Przykładem jest chociażby książka *Krzyżacy* znajdująca się przez bardzo długi czas na liście lektur. Iwanowicz twierdzi, że: „Lektura ta (według respondentów) jest zbyt odległa w czasie, przestrzeni, obca mentalnie, mało zrozumiała językowo, a przede wszystkim zbyt obszerna, do czego uczniowie nie chcą się przyznać swoim nauczycielom”³.

I choć na liście lektur nie ma już *Krzyżaków*, wciąż znajdują się dzieła, które również wydają się odległe zarówno znaczeniowo, jak i językowo, np. *W pustyni i w puszczy*, *Pan Tadeusz*, *Chłopcy z Placu Broni*, *Katarynka*, *W pamiętniku Zofii Bobrówny*⁴ czy propozycja książki do czytania w klasach 1–3 szkoły podstawowej *Kłopoty Kacperka górskiego skrzata*⁵. Choć wszystkie wymienione pozycje wydają się bardzo ciekawe i na trwałe zapisały się w pamięci pokoleń, dla uczniów stanowią nie lada wyzwanie.

„Nauczyciele nie zawsze rozumieją, że zmieniły się czasy i jeśli nawet wiele pokoleń wstecz płakało nad losem niektórych bohaterów, to może już dziś nad ich losem młodzież nie płacze. Książki, z którymi dojrzewali nasi dziadkowie, rodzice, wreszcie – my sami, dziś już mogą nie zaciekawiać, nie wzruszać, nie pobudzać wyobraźni uczniów. Nie oznacza to, by nie zapoznawać młodzieży z tekstami dawniejszymi, należy tylko pamiętać o solidnym przygotowaniu uczniów do odbioru takiej lektury lub omawiać teksty dawniejsze w »małych dawkach«, czyli we fragmentach”⁶.

Pod uwagę należy również wziąć wiek uczniów. Szkoła podstawowa, a szczególnie młodsze klasy, to czas współlistnienia w gronie rówieśników, mierzenia się z presją i oczekiwaniami oraz szukania swoich zainteresowań. W tym wieku należy szczególnie uważać, aby książki, nawet jeśli są wartościowe z punktu widzenia literaturoznawców czy historyków literatury, nie zabiły radości uczniów do czytania książek.

Według najnowszej edycji raportu na temat czytania książek przez dzieci i młodzież, przeprowadzanego co dwa lata przez organizację Scholastic, wynika, że czytanie dla przyjemności oraz pozytywny stosunek do książek spadają wraz z wiekiem młodych czytelników⁷. Aby zatrzymać proces powolnego odrzucania książek, należy przyjrzeć się przyczynom takiego stanu rzeczy.

³ Tamże, s. 555.

⁴ <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII/Jezyk-polski>.

⁵ <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-I-III>.

⁶ M. Iwanowicz, *Uczniowska awersja do lektur szkolnych jako problem dydaktyczny i wychowawczy...*, s. 555.

⁷ Raport organizacji Scholastic dotyczący czytania przez dzieci i rodziny oparty jest na cyklicznie przeprowadzanej w USA ankiecie. Pod uwagę brane są odpowiedzi zarówno dzieci, jak i rodziców,

W raporcie *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*⁸ Zofia Zasacka wymienia szereg czynników, które powodują, że młode pokolenie niechętnie sięga po utwory umieszczone w kanonie lektur.

Pierwszą przeszkodą jest przymus czytania i pozbawienie możliwości wyboru, które bezpośrednio prowadzą do szybkiego znudzenia. Uczniowie nie rozumieją przyczyn, dla których omawiają dane dzieło literackie, przez co sceptycznie nastawiają się do jego lektury. Kolejną przeszkodą leży w braku atrakcyjności wybranych utworów. Uczniowie wolą książki, które, mówiąc kolokwialnie, ich wciągają. Wielkość dzieła pod kątem artystycznym, językowym czy stylistycznym nie ma dla nich aż takiego znaczenia. Zresztą sam język utworu jest kolejną przeszkodą, z którą mierzą się młodzi czytelnicy. Z doświadczenia nauczycielskiego wiem, że z takim właśnie problemem mierzą się czytelnicy *Zemsty* Aleksandra Fredry. Archaizm języka w połączeniu z wierszowaną formą buduje wśród młodzieży dystans i nie pozwala na utożsamienie się z bohaterami komedii.

Ostatnią, ale niezwykle ważną przeszkodą jest sposób prowadzenia lekcji przez nauczyciela. Z. Zasacka zauważa, że „Z analizy wywiadów z uczniami wynika, że lekcje języka polskiego odbywają się według schematu: testy sprawdzające znajomość treści książki, następnie jej odtworzenie na lekcji, czyli streszczenie, czas i miejsce akcji, charakterystyka postaci literackich, czasami na koniec wypracowanie”⁹.

Taki sposób prowadzenia zajęć z lekturą powoduje, że uczniowie w żaden sposób nie utożsamiają się z postaciami, nie rozumieją ich postępowania i nie stawiają się w ich sytuacji. Jeśli natomiast czytelnik przechodzi obojętnie obok bohaterów, nic dziwnego, że sama książka nie zostawia w nim trwałego śladu czy też nie zapada w pamięć.

Bardzo ważne w kontekście czytania lektur wydają się inne słowa: „Udana lekcja polskiego, w opinii uczniów, niezależnie od wieku, płci, miejsca zamieszkania, to taka, podczas której można się wypowiedzieć, dyskutować; kiedy wszyscy obecni w klasie w niej uczestniczą. Cenna jest też możliwość wypowiedzenia własnej opinii o czytany utworze. Uczniowie podkreślali w wywiadach, że tylko taka lekcja może ich zaciekać, uaktywnić”¹⁰.

---

a dotyczą one zarówno czytania dla przyjemności, a także czynników wpływających na częstotliwość i podejście dzieci do czytania. W roku 2023 pojawiła się już 8. edycja raportu. Szczegóły znajdują się pod adresem: <https://www.scholastic.com/content/corp-home/kids-and-family-reading-report.html> (dostęp: 27.11.2023).

⁸ Por. Z. Zasacka, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Warszawa 2014, s. 113. Raport przygotowany w Pracowni Języka Polskiego Instytutu Badań Edukacyjnych przy współpracy Biblioteki Narodowej w ramach projektu systemowego: „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego”, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

Rola nauczyciela w procesie nauczania jest nieoceniona i niedoceniana. W momencie gdy zmiana kanonu lektur nie jest możliwa (co nie znaczy, że nie należy cały czas podejmować próby jej ograniczenia i aktualizowania), gdy obszerna podstawa programowa nie pozwala na powolne omawianie treści lektur, warto zastanowić się, co można zrobić, aby nie zniechęcić uczniów do czytania, a może nawet wzbudzić w nich czytelniczną ciekawość.

Biorąc po uwagę powyższą wypowiedź Z. Zasackiej, warto skupić się na dyskusji, integracji klasy w procesie omawiania problematyki oraz tworzeniu atmosfery, gdy każdy z uczniów może bez bycia ocenianym wyrazić własne zdanie. Aby jednak doprowadzić do sytuacji, w której uczniowie zechcą wziąć udział w lekcji związanej z lekturą, należy ich najpierw zainteresować oraz pokazać, że tematyka może być aktualna dzisiaj, a problemy bohaterów przypominają trudności, z jakimi mierzą się oni sami.

Skoro zatem dzieci i młodzież wybierają te książki, które okazują się im bliskie i w ich lekturze szukają podobieństw, należy przede wszystkim skupić się na sposobach takiego omawiania literatury na lekcjach, aby stała się bardziej rozmową lub dyskusją niż analizą i interpretacją.

W sukurs, oprócz metod problemowych i aktywizujących, przychodzą takie alternatywne rozwiązania pracy z tekstem jak bajkoterapia, którą można poszerzyć o różnego rodzaju dyskusje i debaty. Wybór metody powinien zawsze być zależny od zespołu klasowego, z którym się pracuje, gdyż wiek, poziom intelektualny i emocjonalny, liczebność czy nawet charakter klasy determinują sposób, w jaki należy pracować, jednakże bajkoterapia, a właściwie schemat budowy zajęć bajkoterapeutycznych wydaje się odpowiedni dla wszystkich uczniów.

Bajkoterapia jako inspiracja lub metoda nauczania

Czym zatem jest bajkoterapia oraz w jaki sposób może uatrakcyjnić omawianie lektur i tekstów w trakcie edukacji polonistycznej lub języka polskiego?

Maria Molicka definiuje ją następująco: „Bajkoterapia to metoda profilaktyczna i terapeutyczna adresowana do małych dzieci w wieku od czterech do dziewięciu lat. Oddziaływanie polega na zapoznaniu małego słuchacza (któremu czyta się bądź poznaje on samodzielnie tekst) ze specjalnie do tego ułożonymi bajkami zwanymi terapeutycznymi. Określenie »terapeutyczne« wskazuje na cechy charakterystyczne tych bajek, podporządkowane celom, jakim służą”¹¹.

Zgodnie z metodą bajki, choć właściwie lepiej nazwać je opowieściami narracyjnymi, przedstawiają sytuację problematyczną, z którą mierzy się bohater. Główna postać przeżywa trudne emocje, najczęściej postępuje niewłaściwie i podejmuje nieodpowiednie decyzje. Wraz z rozwojem wydarzeń bohater uczy się mierzyć z problemem, koryguje swoje zachowania i wyciąga wnioski.

---

¹¹ M. Molicka, *Biblioterapia i bajkoterapia. Rola literatury w procesie zmiany rozumienia świata społecznego i siebie*, Poznań 2011, s. 223.

„Bajki terapeutyczne tym różnią się od innych edukacyjnych opowiadań, że koncentrują się wyłącznie na sytuacjach trudnych emocjonalnie, zawierają informacje, które obrazują wzory ich wyjaśniania, nadawania konkretnego znaczenia, nazywania emocji, szczególnie społecznych, oraz zaznajamiają ze strategiami zadaniowymi radzenia sobie, poza tym wskazują na wagę wsparcia społecznego”¹².

Choć sama historia ma również wielkie znaczenie, w bajce terapeutycznej na pierwszy plan wysuwają się uczucia i przyczyny postępowania bohatera. To właśnie wokół nich skupiają się zajęcia i ich dotyczy późniejsza rozmowa.

Pierwszym etapem przy omawianiu bajek terapeutycznych jest zawsze analiza grupy, jej problemów i trudności, których doświadcza cały zespół, jego część lub jednostka. Kolejnym krokiem jest wybór lub stworzenie odpowiedniego tekstu odpowiadającego na owe potrzeby. Jego lektura powinna mieścić się w przedziale czasowym: 5–10 minut.

Przykłady użycia bajkoterapii w trakcie lekcji języka polskiego

Wybierając tekst, warto poznać zainteresowania młodych czytelników. Jeśli wiemy, że wśród dzieci popularna jest postać Kici Koci¹³, można albo stworzyć opowiadanie wykorzystujące ową postać, albo przeczytać jedną z jej historii. Jeśli młodzież zaczytuje się seriami o Harrym Potterze¹⁴ lub Katniss Everdeen¹⁵, istotne wydaje się pójście tym tropem. Gdyby odczytanie tekstu trwało dłużej niż 10 minut, należy wybrać fragment opowieści, który będzie najbardziej dla nas odpowiedni i wzbudzi emocje, aby za wszelką cenę nie zgubić koncentracji dzieci.

O ile w przypadku dzieci w wieku przedszkolnym bajkoterapię można zastosować zgodnie z jej wzorcowym przebiegiem, o tyle w klasach 1–8 szkoły podstawowej oraz liceum warto ją odpowiednio zmodyfikować, a przede wszystkim należy rozszerzyć lekturę tekstu o elementy dyskusji problemowej. Zamiast pytać o szczegóły treści, warto zapytać o przyczyny postępowania bohatera i skupić się na jego uczuciach. Można również spróbować postawić się na miejscu postaci i wymyślić alternatywne rozwiązania sytuacji problemowych. Elementy bajkoterapii można wykorzystać chociażby przy omawianiu książki Barbary Kosmowskiej pt. *Dziewczynka z parku*¹⁶, gdyż jest to pozycja poruszająca trudny temat śmierci rodzica. W klasach starszych szkoły podstawowej czy też klasach licealnych warto, kosztem analizy i interpretacji całości, wybierać fragmenty, które będą dość treściwie prezentowały problem bohaterów i staną się punktem wyjścia do dalszych

¹² Tamże, s. 225.

¹³ Postać stworzona przez Anitę Głowińską w serii książek dla dzieci o przygodach Kici Koci.

¹⁴ Postać stworzona przez J.K. Rowling w serii książek o Harrym Potterze.

¹⁵ Postać stworzona przez Suzanne Collins w serii książek: *Igrzyska Śmierci*.

¹⁶ B. Kosmowska, E. Dziubak, *Dziewczyna z parku*, Warszawa 2012.

rozmów. Powyższa metoda znakomicie sprawdza się przy omawianiu motywacji działań Stanisława Wokulskiego i Izabeli Łęckiej – bohaterów *Lalki* B. Prusa. Dzięki dogłębnej analizie myśli bohaterów uczniowie zaczynają zauważać, że postacie, które od początku były dla nich albo dobre, albo złe, przestają być jednowymiarowe, a ich zachowania umykają jednoznacznej ocenie.

„Problem, z którym zmagą się bohater bajki, należy »wypreparować«, tak by stał się namacalny, konkretny, by można o nim dyskutować, przeciwstawiać mu inne sposoby rozumienia sytuacji trudnej czy strategii zachowania”¹⁷.

Podsumowanie

Bajkoterapia to zatem nic innego jak skupienie się na bohaterze i jego dylematach, odrzucenie wszystkich elementów teoretycznoliterackich na rzecz dyskusji o człowieku i jego problemie. W tekście bajki terapeutycznej bohater zawsze koryguje swoje początkowe błędy i osiąga sukces. Dla dzieci w wieku przedszkolnym, a czasem i w klasach 1–3 szkoły podstawowej, takie przeobrażenie jest właśnie sednem powyższej metody. W klasach starszych, gdy omawiany jest fragment książki, uczniowie nie widzą bohatera całościowo, lecz zastają go mierzącego się z jakimś problemem. Proces terapeutyczny nie jest więc do końca zrealizowany, ale właściwie nie jest on również potrzebny. W starszych klasach ważniejszy staje się człowiek postawiony przed problemem, któremu można się przyglądać z każdej strony i badać jego zachowanie, a w końcu samemu wyciągnąć odpowiednie wnioski. O ile zatem bajka terapeutyczna przeznaczona dla młodszych dzieci jest elementem biblioterapii, o tyle w klasach starszych staje się metodą nauczania i pracy z tekstem.

Opinie uczniów są jednoznaczne – dzieciom i młodzieży brakuje możliwości rozmowy oraz swobody w doborze tekstów. Nie mogąc zmienić listy lektur, warto chociaż wprowadzić takie metody nauczania, które pozwolą uczniom na stanie się aktywnymi uczestnikami zajęć, których zdanie jest słyszane. Bajkoterapia lub zajęcia wykorzystujące jej schemat działania wydają się odpowiednim sposobem, by pokazać, że książki to nie tylko materiały do późniejszych kartkówek, ale zapisy przeżyć bohaterów, ich dylematy i rozterki, które mogą być bliskie każdemu człowiekowi.

Bibliografia podmiotu

- Iwanowicz M., *Uczniowska awersja do lektur szkolnych jako problem dydaktyczny i wychowawczy*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2006, nr 8.
Molicka M., *Biblioterapia i bajkoterapia. Rola literatury w procesie zmiany rozumienia świata społecznego i siebie*, Poznań 2011.

¹⁷ M. Molicka, *Biblioterapia i bajkoterapia. Rola literatury w procesie zmiany rozumienia świata społecznego i siebie...*, s. 232.

- Podstawa programowa dla klas I–III szkoły podstawowej*, <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-I-III> (dostęp: 29.11.2023).
- Podstawa programowa z języka polskiego dla klas IV–VIII szkoły podstawowej*, <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII/Jezyk-polski> (dostęp: 29.11.2023).
- Raport na temat czytania książek przez dzieci i młodzież*, <https://www.scholastic.com/content/corp-home/kids-and-family-reading-report.html> (dostęp: 29.11.2023).
- Zasacka Z., *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Warszawa 2014.
- Znowelizowana lista lektur w podstawie programowej języka polskiego z komentarzem. Szkoła podstawowa*, Warszawa 2021.

Bibliografia przedmiotu

- Collins S., trylogia: *Igrzyska Śmierci*, Poznań.
- Głowińska A., seria książek *Kicia Kocia*, Poznań.
- Kosmowska B., Dziubak E., *Dziewczyna z parku*, Warszawa 2012.
- Prus B., *Lalka*, Kraków 2009.
- Rowling J.K., septalogia: *Harry Potter*, Poznań.